

Václav
Cílek
Přijít
za
svítání

Vybrané eseje
z let 2002–2022

DOKOŘÁN

Václav
Cílek
**Přijít
za
svítání**

Pít červánky
a čerpat sílu

Vybrané eseje z let 2002–2022

Václav Cílek

Přijít za svítání

Pít červánky a čerpat sílu

Vybrané eseje z let 2002–2022

© Václav Cílek, 2022

Illustrations © Eva Brodská, Bohuslav Reynek – dědicové, 2022

Photos © Hana Rysová, 2022

Všechna práva vyhrazena. Žádná část této publikace nesmí být rozmnožována a rozšiřována jakýmkoli způsobem bez předchozího písemného svolení nakladatele.

Druhé vydání (první elektronické).

Ilustrace Eva Brodská, Bohuslav Reynek.

Fotografie Hana Rysová.

Odpovědní redaktoři Marek Pečenka a Tereza Ješátková.

Jazyková redakce Tereza Ješátková.

Obálka (s použitím fotografie Václava Cílka),
grafická úprava, sazba a konverze do elektronické verze
Michal Puhač.

Vydalo v roce 2022 nakladatelství Dokořán, s. r. o.,

Holečkova 9, Praha 5,

dokoran@dokoran.cz, www.dokoran.cz.

ISBN 978-80-7675-092-0 (pdf)

ISBN 978-80-7675-093-7 (epub)

ISBN 978-80-7675-094-4 (mobi)

(pdf – 1171. publikace, 385. elektronická;

epub – 1172. publikace, 386. elektronická;

mobi – 1173. publikace, 387. elektronická)

Jak číst tuto knihu 7

Vstoupit do krajiny 11

Čerpat sílu a pít červánky v krajině domova • Anaon aneb Krajina s kolektivní duší • O paměti krajiny a kamenu svatého Ivana na Bytízu u Příbrami • Kounovské kamenné řady a jejich historie • Proč máme rádi pravěk? • Cesty do pravěku aneb Pták, který vyseděl rakev • Sluší ti to jako dálnici v Českém středohoří, miláčku • Prohlédni si tu zemi • Když jdou ovce krajinou • Středočeská krajina a její *genius loci* • Vnitřní a vnější mapy

Neviditelná místa 75

Praha a její *genius loci* • Žižkov jako domov • Ostrava a její vinařské tradice • Pronásledování tuhyků na Vysoké u Příbrami • Cestou na Komorní hůrku • Místa z druhé strany • Vlák do Zákolan

Náhodná setkání 135

Archeus pozemský neboli fragment radostné vědy o trpaslících • Imaginativní průvodce zeleného muže • Svatý Prokop a tradice jeskynních poustevníků • Jan Palach: prostor a místo • V lese se potkávají indiáni a Keltové • Místa se přiblížila, aby mohla odpovídat • Prudič Milton hovoří o jablkách a krku jízdni velbloudice • Létat ve snu a snít v letu • Proč ptáci zpívají • Tvar ptačího hejna • Špačci v Římě • Iluze mandelinky bramborové

Něco překrásného se končí 201

Co se děje se světem? • Svět po Gretě Thunbergové • Česká klimatická situace • Co děláme půdě, děláme sobě • Děsivé sucho: zachrání nás přehrady, nebo péče o půdu? • Samé požáry • Vykácej alej a budou se ti zdát jiné sny • Města umírají jako lidé, převozníku • Etnicky rozdělená Evropa • Mor jako katalyzátor trendů, které existovaly před epidemií • Mít čím dál víc a cítit se čím dál hůř • Vzpoura v Národním divadle

Z těchto světů se rodí jiné světy 265

Před krizí • Resilience: přijmout novou realitu • Revoluce povrchu: úspěšný jako asfalt • Krajina jako artefakt – pohled z jámy velkolomu • Zahrada a zahrádka • Dvě epochy radosti • Deset tisíc let zahrádkaření • Deset tisíc let zahrádkaření • Pravidla vděčnosti a naděje • Soukromý plán na záchranu Evropy

Doslov o hladové myši 323

Plynutí a proudění: o ilustracích Evy Brodské a fotografiích Hany Rysové 329

Bibliografie Václava Cílka v nakladatelství Dokořán 333

Dívka se džbánem vína a viselcem. Kresba Urse Grafa, který se občas nechával najmout jako žoldněf. Pravděpodobně se účastnil vyplenění Říma – „Sacco di Roma“ v roce 1527, při kterém násilně zahynulo asi dvacet tisíc obyvatel, ale nakradené umělecké památky urychlily postup renesančního umění Evropou.

Jak číst tuto knihu

(aneb trochu osobní ediční poznámka)

Před dvaceti lety jsme na základě dojmu z četby článku Václava Cílka o revitalizaci lomů, který vyšel v *Respektu*, oslovili autora s žádostí, zda by pro nás nenapsal knihu. Jeho odpověď byla krátká: „Už ji mám hotovou.“ Tak vznikly nejen *Krajiny vnitřní a vnější*, ale byl to i počátek naší dlouholeté spolupráce. Od té doby jsme vydali devět knih Cílkových esejů a spoustu dalších, u nichž byl hlavním autorem či na nich významným způsobem participoval. Knih, které doporučil vydat nebo které inicioval, je nespočet. Stejně tak lze stěží spočítat všechny ty skvělé lidi, se kterými nás propojil – autory, ilustrátory, fotografy či další umělce.

Jak řada titulů v průběhu let rostla, obraceli se na nás Cílkem dosud nedotčení čtenáři s dotazy, jakou jeho knihu bychom jim doporučili přečíst jako první. Obvykle jsme nabízeli právě *Krajiny vnitřní a vnější*, ale postupně, jak se Cílkův tvůrčí záběr rozšiřoval, jsme byli stále více na rozpacích. I proto jsme Václavu Cílkovi navrhli vyřešit naše dilema vydáním jakési „reprezentativní ochutnávky“ ze všech knih esejů, jež u nás dosud vydal. Souhlasil, ale s pro něj typickou výhradou: nechce se už ke svým starším textům vracet a ohlížet se zpět, protože pracuje na nových projektech a výběr máme navrhnout sami.

Při vědomí, že náš výběr „toho nejlepšího“ bude nutně subjektivní, jsme se pokusili dát čtenářům i jakési vodítko, jak Cílka číst. Proto

jsme odmítli chronologický přístup a texty jsme roztřídili do pěti tematických oddílů, které považujeme v Cílkově díle za dominantní a které prostupují všemi jeho autorskými knihami: krajina jako celek; jednotlivá místa; setkávání s lidmi, zvířaty i bájnými bytostmi; popis současného světa s jeho problémy a obav, kam že se to řítíme; a nakonec texty o tom, jak z toho ven, dávající naději.

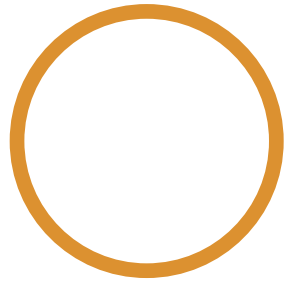
Za každým textem je uvedena zdrojová kniha a rok vydání, některé eseje jsou kráceny. Veškeré obrazové materiály jsou nové, speciálně pro tuto knihu vybrané autorem. Přece jen mu to nedalo a nenechal to celé jen na nás.

Věříme, že Vám bude čtení této knihy dělat stejnou radost, jakou nám dělala její příprava.

Za redakci nakladatelství Dokořán
Marek Pečenka a Tereza Ješátková

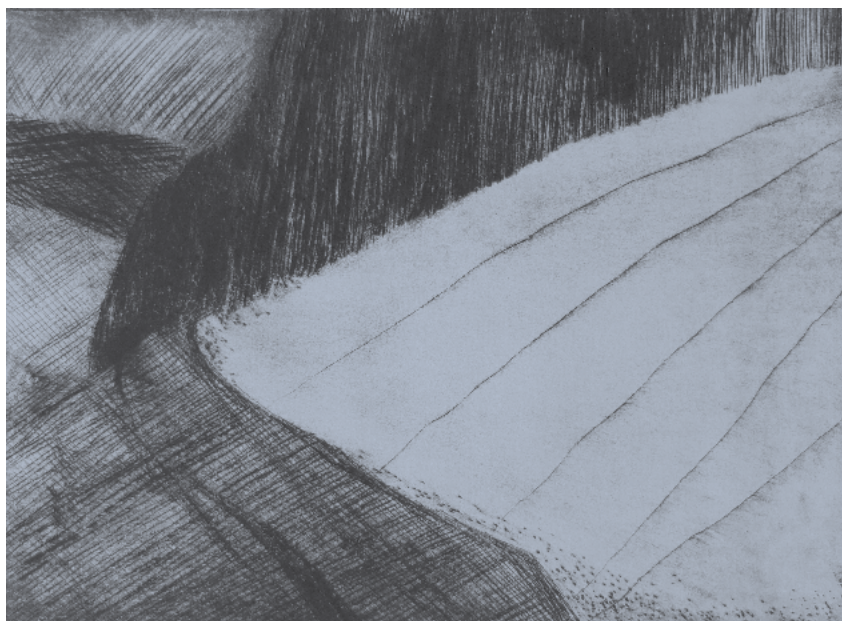

Vstoupit
do
krajiny

Čerpat sílu a pít červánky v krajině domova

*Usednu na pahýlu u lesní studánky
a budu čerpat sílu a pít červánky*
Vítězslav Nezval

Vracíme se z dovolené v Thajsku nebo třeba z Kanárských ostrovů. Bylo to krásné, ale kdybychom tam měli zůstat ještě nějakou dobu, začneme se nudit. Malíř Josef Rabas říkal, že je důležité nalézt si svůj čtvereční kilometr krajiny a ten se snažit pochopit. Argentinský spisovatel Jorge Borges tvrdil, že není ani tak důležité číst další knihy jako se vracet ke knihám, které jsme již četli. Hledíme na krajinu a rozlišujeme: „Ta je krásná, ale tato je moje.“ Doma jsme tam, kam se vracíme, a odjíždíme právě proto, abychom se mohli vracet. A je pak skoro jedno, zda bydlíme pod monumentální Pravčickou branou, anebo u sotva odrostlého smrkového lesa.

V cizích zemích jsme na chvíli, ale v krajinách domova stárneme společně se zemí a stromy. Po letech přicházíme na stejná místa, vršíme vzpomínky, vrůstáme do krajiny. Málokdo umí být doma ve více než dvou třech krajinách. Výlet je vytržení, vzrušení a zkušenost. Krajina domova je plynutí, ve kterém se lidské v nás mísí s pří-

rodním, a výsledná směs pak stojí podobně jako hudba či poezie někde mezi člověkem a živly.

Některé národy a civilizace cestují, protože se domnívají, že krása a pravda musí být někde jinde, když ji doma nejsou schopni nalézt. Jiné národy či skupiny mají pocit, že úplně stačí pochopit svůj kus země. To je rozdíl mezi lidmi z jihu či severu Itálie, Rakušany a Němci nebo Francouzi od Středozevního moře či Atlantského oceánu. Co taky může svět nabídnout vinaři od Pálavy či Hodonína, když všechnu sílu země a slunce má doma ve sklípku?

My Češi a Moravané jsme obojí. Pod vlivem neklidných Němců a zejména chůzechtivých Sasů vyrazíme do ciziny, ale doopravdy dobře se cítíme tam, kde můžeme zajít do hospody či sbírat houby. Prostě doma, kde se nebojíme v lese, kde se dá bloudit jen docela krátkou dobu a kde i z té největší divočiny trefíme na nádraží. Máme velké štěstí, že žijeme v této zemi, kde je všechno sice malé, ale nesmírně rozmanité. Už jsem to napsal víckrát, ale potřebuji to zopakovat – poznat tuto zemi je práce na celý život. Čechy a Morava jsou krajinou pro znalce a poutníky, která nás nedráždí nějakým grandiózním vzmachem, ale působí jemnou silou a trochu melancholickým klidem. Skály jsou zde malé, barvy tlumené, řeky nejsou kalnými veletoky a místní vodopády jsou spíš dětskými hračkami přírody než místy, kde se burácející vody řítí do propastí.

Tato krajina je tak mírná a přitom bohatá, že si ani neuvědomujeme, jaké štěstí je jí procházet. Neoslňuje, ale naplňuje. Už o tom ani nepřemýšlíme, nazouváme boty a do batůžku vkládáme láhev na vodu, mapu, poznámkový blok, možná fotoaparát či pár okopírovaných listů z této knihy a vydáváme se do míst, kde země je ještě silná, a tím posiluje i nás samotné.

Dýchat s ptáky, 2008

Anaon aneb Krajina s kolektivní duší

Ta zem byla naše ještě před tím, než jsme jí patřili. Byla naší zemí dlouho před tím, než jsme byli jejími lidmi. Vlastnila nás, ale my jsme ji ještě nevlastnili. Něco, co jsme skrývali, nás oslabovalo a pak jsme přišli na to, že je to v nás samých. Odtahovali jsme se od země našeho žití a pak jsme našli spásu v tom, že jsme se jí podvolili. Dali jsme se jí takoví, jací jsme byli. Čin daru byl podmíněn mnoha činy války. Zem neurčitě přicházela k sobě, stále ještě bez příběhů, bez umění a nezvýrazněná. Taková, jaká byla, a taková, jakou se měla stát.

Z básně, kterou přednesl Robert Frost
při inauguraci prezidenta J. F. Kennedyho

Mnoho lidí si zvolí rodné místo teprve ve středním věku nebo ke stáru. Před tím ještě nepotřebují někam určitě patřit a netouží být vlastněni nějakým krajem. Je jim jedno, ke komu se přidá jejich duše po smrti. Silnou bytost mají ty kraje, kde je málo bludných duší. V jižních Čechách a na Vysočině lidé nepochybují o tom, kam (a tedy ke komu) patří, a je to cítit na první mezi, hned jak někde na vesnici vystoupíte z vlaku. Zemřelí splynuli s krajinou, zesnuli

a splynuli s předky. To na Olšanech jako by na sebe narážely touhy a otázky. Velké nekropole mívají atmosféru nádraží, odkud se jezdí všemi směry. Na venkovském hřbitově se leží a dívá do nebe, protože kam by se člověk trmácel, že ano? Skřivánek zpívá, v třebuském kostelíku hraje Antonín Dvořák na varhany. Je tu klid a koleje tu nikdo nepokládá, přestože ve světě právě zuří postmoderna nebo něco po ní. Jak to říkal e. e. cummings?

*Hledači pravdy
nesleduj cest
všechny vedou tam
a pravda je zde.*

Patřím Čechám, ale některým místům víc. Více než deset let chodím krajem někde mezi Dubou, Úštěkem a Českou Lípou a ptám se. A protože jsem geolog, tak kladu přízemní otázky. Jak vznikly všechny ty hluboké rokle, kterými neteče žádný potok? *Nejspíš při tání sněhových polí v ledových dobách.* Proč jsou skály tak zbrzděné systémem drobných dolíků – voštín? *Protože povrchy skal jsou jednak zpevňovány opálem vymytým ze skal, jednak rozrušovány krystalizací solí, a to vše se děje ve složitém kapilárním systému pískovcového masivu.* Otázek je mnoho, odpovědi jsou nepřesné, ale stejně toho po mnoha sondách do půdních pokryvů a analýzách minerálů víme už dost. Rozum se musí namáhat, aby srdce vidělo přesně. Otokar Březina je přímo typem vizionáře, ale pak někdo přijde, udělá pečlivý rozbor jeho díla a ukáže, kolik gnostických vlivů, kolik dobové filozofické literatury je rozptýleno v jeho básních. Když už si vize měla na někoho sednout, hodil se jí víc jasný a vědoucí rozum.

Do kraje kolem holanských rybníků přišel Jiří dřív než já. Rodiče ho tam odvezli sotva několikaměsíčního. O pár let později zde již sbíral první pazourkové nástroje, rozptýlené na nízkých návrších kolem dřívějších močálů. Mezitím vystudoval archeologii a prokopal Moravský kras. Mne víc zajímala zdejší krajina – jednak ta kosmická, máchovská, jednak ta velmi skutečná krajina geomorfologických dějů. Abych poznal, jak ubýval pískovcový masiv, musel jsem listovat vrstvami pod jeho úpatím. Sondoval jsem na desítkách míst a kreslil jsem profily. Stále jsem se tázal. Rychle jsem si uvědomil,

že archeologické nálezy mi pomáhají datovat vrstvy, a tím i procesy vzniku a vývoje pískovcového reliéfu.

Postupně jsme se k sobě s Jiřím blížili systémem pískovcových roklí pod Vilhoštěm. Nálezů přibývalo, najednou jsme měli deset, pak dvacet a dnes víc než třicet převisů s kamennými nástroji patřícími mezolitu – období mezi koncem ledové doby a počátkem zemědělství, kdy se lidé ještě věnovali lovu, žili v malých tlupách sběračů a lovců a nejvíc ze všeho se podobali lesním indiánům. Trvalo to deset let, než jsme začali mít představu, kde byly jejich hlavní a kde vedlejší tábory. Podle kostí jsme se dozvěděli, že lovíli bobra, ryby, dokonce želvy. Do pískovcových převisů přicházeli koncem léta na sběr lískových oříšků a v zimě zde pro kožešiny lovíli kuny. Uhlíky nám prozradily, jak vypadal zdejší les. Ulity měkkýšů pomohly určit nejenom kvalitu podrostu, ale také ukázaly na nějakou závažnou ekologickou katastrofu, která se tu udála kolem roku tisíc před Kristem. Tehdy na území vymřelo asi třicet druhů měkkýšů a zůstalo sedm odolných, které se tu drží dodnes. Zuhelnatělá semínka a zbytky rostlinných tkání, zakleslých v drobné retušní pazourků, začaly ukazovat na prostředí a výživu. Pak jsme našli první lidské zuby, mísovitá ohniště, sídlištní jámy.

Nebudu dál povídat o mezolitu ani o kousku zděděné lovecké duše. Jak ale chceme zapomenout na způsob života, kterému jsme se jako druh věnovali asi tak sto tisíc let, zatímco s hlinou, kovem a počítačem si hrajeme sotva osm tisíc let? Chci jen ukázat, z čeho vyrůstaly naše otázky. A to tam v převisích byly střepy nejméně pěti mladších kultur, a dokonce rituální neolitická nádoba s postavou oranta. Stejně důkladně jsme si prohlíželi i ohniště pratrampů z první republiky (pili pivo a víc než konzervy si připravovali syrové maso – často slepice). A do toho jsem četl *Máj*, *Lusovce* a Heideggera. Tázání pokračovalo.

Bydlel jsem v tom kraji a hovořil s lidmi. V Sudetech poznáte první generace přistěhovalců – buď ke krajině nemají vůbec žádný vztah, nebo ji začnou objevovat až ke stáru. Druhá a třetí generace se tady narodila a už je tu doma. Začínají vlastnit krajinu a krajina taky začíná vlastnit je. Jejich mrtví se už nějak snaží sžít s prvousedlíky. Jde to ztuha a chce to čas. Pokud Němci opraví sudetský kostel, pomohou památce přežít další století, ale místní komunita to nepřijme, nesemkne ji ten dar krásným tvořivým způsobem, ale

spíš opatrnou nedůvěrou vůči „cizincům“ s domovským právem. Země se mezitím slučuje a pracuje, ale ona má víc času než my. Dlouhou dobu jsem neznal údolí Lešnice nad Pavličkami. Leží tady proti sobě převisy s bohatým pravěkým osídlením. Minulý rok dva tuze pečliví švédští studenti z Uppsaly vyzvedli z naší sondy v převisu Nízká Lešnice kromě kupičky pazourků také pytlík kostí. Teprve později antropologové určili v jedné z nich zlomek lidské lebky, a to dokonce s několika vrypy pazourkem, jako by si někdo dělal ze svého bližního talisman. Ohniště na bázi sondy poskytla uhlíky a radiokarbonové datum 10 200 let. Měli jsme radost, protože v Čechách takto starého člověka už dlouho nikdo nenašel. A myslíme si, že radost bude mít i *National Geographic Society*, která nám dala na výzkum peníze.

Ale teď celé toto vyprávění obrátím. Jako by všechny geologické poznatky byly jenom vedlejším produktem kontaktu s krajinou – *jako s mocným cizincem, kterého se musíš ptát na dovolení poznat a být poznán*. Možná existují jiné způsoby poznávání a jiné druhy lidí, ale sám za sebe jsem přesvědčen, že duše čehokoliv se poznává prací a dotykem s hmotou – s půdou, dřevem a kameny. Mám-li pocit, že humanitní obory jsou v nějaké chronické, vleklé krizi, je to myslím tím, že z jedněch myšlenek a abstraktních koncepcí vaří další abstraktní koncepce a někde se vytratil kontakt s trním zarostlou pasekou, dojičkami krav a železničními pražci, tedy s věcmi nezbytnými pro život. Bruno Latour tomu říká ztráta kontaktu s empirií.

Bylo koncem zimy, na podmrzlých polích ležel poprašek čerstvého sněhu. Sprašové půdy byly těžké a klouzavé. Člověk uvítal chvíli, kdy se zemědělská krajina náhle změnila v pískovcový labyrint hlubokých roklí a písčitých pokryvů. Jasany se už začaly bělat, ostrůvky buků fialově prosvítaly a modřiny ještě nesundaly žlut. Neznal jsem pořádně údolí Lešnice, ale byl jsem upoután silným duchem místa, a tak jsem se krajiny ptal na jména (asi jako když se onehdy v hospodě jasnozřivá promiskuitní Romka snažila s vyšším než statistickým úspěchem uhodnout křestní jména možných zákazníků). Je to taková zvláštní stará představa, že některá místa v krajině mají jména odnepaměti, od bájných dob. A ta se člověku, který tu žije, teprve postupně vynořují. Cizinci se ovšem tato pravá jména neříkají, tomu se řekne, jak jsme krajinu nazvali, aniž bychom na ni brali ohled. Napadlo mě tehdy jméno „Olešnice“ či „Olšovák“, snad pod-

le několika olší na louce podmáčené vrstevním pramenem. Doma na mapě jsem našel jméno „Lešnice“ jako doklad, že vztah ke krajině funguje. Celá tato věc se jmény je o to zajímavější, že etymologové mi říkají, že „lešnice“ je místo porostlé lískou, tedy lískovým čili „lštěním“ neboli „lešním“, a že s olší nemá nic společného.

Vracel jsem se z Lešnice po poli směrem k Zátyní. Protože jsem pozoroval krajinu, věci kolem sebe, tak jsem více vnímal i to, co se děje uvnitř. Byl jsem překvapen, dokonce zaražen (a po několika letech tento pocit stále trvá) něčím samozřejmým, co je popsáno v každé druhé básničce či vzpomínce regionálního umělce na krajinu domova. Něčím tak vykiččeným, že se to ostýchám popsat, i když to vlastně tvoří jádro tohoto vyprávění. Byl to rozhovor, který jsem s podstatou, s bytostí kraje nevědomky vedl již celá léta. Je to velice jednoduché – chodíme krajinou a myslíme na svou práci, na dřevo na zimu, na lidi ve vsi. Někde nahoře na sebe narážejí slova a zámky, motivy se vracejí, lenivě si dovolujeme nedořící větu, nepřijít k nějakému závěru, šum slov, útržky myšlenek, snů a každodenních obrazů. O dvě patra vědomí níž jsou slova vzácná, už tu jsou již jen nějaké jejich ohlasy – asi jako když se na hladině šíří kruhy vln, ale jak kámen klesá ke dnu, vlny prostupují také prostor pod hladinou – ty však nejsou vidět. Jak mám dostat do slov děj pod hladinou? Byl to dialog, druh kontaktu. Něco z lidské bytosti vychází ven, kontaktuje bytost kraje okolo, ta mimoslovně „odpovídá“, dotýká se poutníka, jenž se vrací s nějakou zprávou, která většinou nejde přeložit do slov, anebo ji jde přeložit až příliš mnoha způsoby.

Můj překlad se snad dá vyjádřit takto: na počátku je něco od přírody, utváření terénu, potoky a mocnost půdy, co krajině dodává jakéhosi ducha ještě ne-lidského rodu – *nezvýrazněného, bez umění a příběhů* – řekl by J. F. Kennedymu jeho dvorní básník Frost.

Říká se tomu „omezení krajinou“ (*landscape constraint* moderní kulturní antropologie) a jedná se o soubor praktických i filozofických vlastností určujících využívání krajiny, a tím i přístup ke světu. Bytost kraje, ještě nelidská, se pod dotykem lidí proměňuje na povrchu polností a zahrad i pod zemí – v říši mrtvých. Vpisují se do ní šťastná setkání milenců i smířené smrti laskavých babiček. Mrtví se přikládají k sobě a ke *geniu loci*, sžívají se, vytvářejí kolektivní bytost, ve které září individuality hrdou, světců, lidí dobré rady a pěvců. I bytost kraje roste a proměňuje se podle svých slavných a mrtvých.